

KİTABXANAŞÜNASLIQ ELMİ ELMŞÜNASLIĞIN FONUNDA

Elmi dəyərlərin mənşə və funksiyalaşma qaydalarına görə bilik əsl həqiqətin dinamikasını əks etdirən sosial fenomendir. Bilik - təcrübə və idrakin fəaliyyəti nəticəsində ayrıca subyekt kimi və ya peşəkarlıqla birlikdə təzahür edir. Biliyin mənsubolma uyğunluğu individual və kollektiv faktorların sosial təcrübəsində meydana çıxan müxtəlif motivlərlə, maraqlarla, tələbat və dəyərlərlə meydana gəlir.

Kitabxana işinin inkişafında bilik, dəyərlər və norma onun peşə mədəniyyətində toplanır və iki aspektdə özünü büruzə verir:

1. Bilik, bacarıq və verdiş üzərində qurulan operasional struktur;

2. Qiyməti, məqsədi və motivi sintez edən, birləşdirən şəxsi struktur.

Adıçəkilən strukturlar mütəxəssis təcrübəsində yoxlanılmış bilikləri daha da informasiyalaşdırmağa və peşəkar istiqamətini formalaşdırmağa kömək edir. Başqa sözlə desək, bu, çoxmərhələli xarakter daşıyan xüsusi faktorlu xüsusiyyətdir, belə ki, hər mərhələnin özünəməxsus bilikalma forması var. Əgər ilkin mərhələdə alınan bilik yalnız kitabxana fəaliyyətindən ibarətdirsə, sonrakı mərhələ eksperiment və analizlərdən ibarət olur. Bu da öz növbəsində daha mürəkkəb bilik sxemlərini tərtib etməyə, nizam-intizamı qaydaya salaraq onun empirik səviyyəsinin aydınlaşmasına imkan verir.

İxtisaslaşdırılmış sahədə kitabxana biliklərinin diferensiasiyası, kitabxana reallığına dair yeni biliklərin dərinləşməsi müasir kitabxanaşünaslıqda elmi biliklərin formalaşmasına gətirib çıxarır. Beləliklə, kitabxanaşünaslıq biliklərinin xarakteristikasının mahiyyətini elmşünaslıq baxımından aydınlaşdırmaq lazımdır.

Ümumiyyətlə, kitabxanaşünaslıqda elmi biliklər üçün xarakterik olan nədir?

Əvvəla, onu deyək ki, burada bir neçə prinsipial məqam mövcuddur; nəticələrin məntiqi yekunu və kitabxana biliklərinin nəzəri formada qurulmasına cəhd etmək, təcrübə fəaliyyətin sonunda metodoloji interpretasiya; keçmiş nailiyyətlərin "sosial yaddaş" adlanan xüsusi formada konsentrasiya və elmi intizamının inkişaf qanunlarının kitabxanaşünaslıq biliklərinin bazası əsasında dərinlən öyrənilməsi; idrak formalarından birgə istifadə - kateqoriyalar, prinsiplər, "düşüncə tərz" anlayışının birləşdirdiyi aydınlaşdırıcı sxem; qəbuldan sonra uyğun paradigmanın işlənməsi və konkret düşüncə tərzı olan kitabxana - elmi fəaliyyətinin təsdiqi.

Elmşünaslarla razılaşmaq lazımdır ki, paradigmaların ən geniş təzahür forması fundamental nəzəriyyədir və o, elmi-tədqiqat işlərində bir neçə rəsonal tiplər yaradır.

Kitabxanaşünaslıq sahəsində elmi tədqiqatların metodologiyasının müasir vəziyyətini analiz edərək, deyək bilək ki, bu, çox inkişaf etmiş bir sahədir. Bunun səbəbi odur ki, son 20 ildə kitabxana tədqiqatları təkə kitabxanaşünasların məhdud çərçivədə elmi maraq

larından ibarət olmayıb, zəruri təcrübə atributuna çevrilmişdir.

Beləliklə, müasir kitabxanaşünaslıq biliklərinin intensiv inkişaf prosesləri onun institusional strukturunun sərhədlərini keçir. Bizim nöqteyi-nəzərimizcə kitabxanaşünaslıqda humanitar biliklər sahəsində institusional strukturun sərhədləri, dəqiq və təbiət elmlərinə nisbətən daha asan dəyişir: "Humanitar sferada biliklər əşyaların təbii mahiyyətinə deyil, onun mənasına əsaslanır". Humanitar biliklər konseptual təmsilətmənin və onun obyektı formasında bir sıra xüsusiyyətlərini aydınlaşdırır.

Kitabxanaşünaslığın bir elm kimi qanunauyğun inkişafı, evolyusiya mərhələlərinin keyfiyyətli addımlarla bir-birini əvəz etməsi, onun elmi məzmunu və elmi dəyərlərinin inqilabi dəyişikliyi ilə xarakterizə edilir. Bu dəyərlərin məzmunu idrakin konkret təcrübə gedişində formalaşır.

Azərbaycan Milli kitabxanaşünaslıq elminin banisi, əməkdar elm xadimi, BDU-nun fəxri professoru Abuzər Xələfov elmi tədqiqatlarında qeyd edir ki, geniş əhatəli fəlsəfi biliklərin içərisində idrak nəzəriyyəsi kitabxanaşünaslıq elmi üçün böyük metodoloji əhəmiyyətə malikdir. Beləliklə, kitabxanaşünaslıq biliklərinin qurulmasına cəhd, peşəkar fəaliyyətdə idrakin eksperimental-analitik mərhələsində kitabxanaşünaslıq biliklərinin nəzəri forması və nəticələrin məntiqi sübutu - doğruluq sübutetmə, rəsonal biliklər kimi elmi dəyərlərin məzmunu ilə üst-üstə düşür. Adıçəkilən elmi dəyərlər kitabxana mütəxəssislərinin düşüncə tərzı və onunla üst-üstə düşən bilikləri əhatə edir.

Məsələn, biliyi belə paylaşdırmaq olar: müəyyən bir anlayışı öyrənməyə cəhd, onların əhəmiyyəti və mənası; biliyin doğruluğu, müləhizələr və s. A.Xələfov qeyd edir ki, sosial təsisatların mövcudluğu, onların rolu, vəzifələri haqqında antropoloqlar, sosioloqlar və filosoflar ciddi elmi araşdırmaclar aparmış, cəmiyyətdə onların yerini, əhəmiyyət və vəzifələrini müəyyənləşdirən elmi anlayışlar yaratmışlar.

Kitabxanaşünaslıq sahəsində elmi dəyərlərin dəyişməsində keyfiyyətli addımlar kitabxana sahəsində elmi tədqiqatların modernləşməsi mərhələsi ilə üst-üstə düşür. Belə ki, elmi dəyərlər ideal normalar şəklində araşdırılır, kitabxanaşünaslar onların növlərinin analizi ilə məşğul olurlar. Elmi biliklərdə ideal normaları təyin edərək, konseptual, dəyər, metodoloji və digər quruluşlara məcmu şəklində yanaşır, qeyd edilir ki, elmi fəaliyyət öz dövrünün müxtəlif mərhələlərində paradigma normalarının və ideyalar şəbəkəsinin müxtəlif növlərini yaradır. Burada elə komponentlər üzə çıxır ki, tədqiqatçılar onu çətin başa düşürlər.

Son model olaraq təcrübə kitabxanaşünaslıqda texnoloji və ciddi transformasiya dəyişiklikləri, həmçinin kitabxananın funksional aspektləri sahəsində yeni bilik formalaş

mağa başlayıb. Hazırda kitabxana statusunun təyin edilməsi və onun tərkibinin mahiyyəti sahəsində elmi biliklərin dərinləşməsi prosesi gedir, bir neçə yanaşmalar meydana çıxır. Əgər bu prosesin əsasında kitabxanalar formalaşırsa, onda elmi nəticələrin yekununda kitabxanalar ideoloji və texnoloji institut statusuna daxil olur. Belə elmi yanaşma kitabxana fəaliyyətinin məzmunu, tərkibinin mahiyyəti, vəsaitlərin reallığı nöqteyi-nəzərindən analiz etməyə imkan verir. Kitabxana fondunun xarakteristikası; kateqoriyalı xidmətlər, kitabxana informatikasının öyrənilməsi metodlarına əsaslı surətdə təsir edir və elektron kitabxanaşünaslığın parametrlərini üzə çıxarır.

Xüsusi kitabxanaşünaslıq mövqeyindən yanaşma kitabxana xidmətində kitabxana texnologiyasının iqtisadi aspektlərini tətbiq etmək imkanı verir. Əgər kitabxana fəaliyyətinə ictimaiyyətdə kitabxana məhsullarını yarıdan və yayan bir qurum kimi baxılırsa, onda kitabxanaların əsas konsepsiyası paradigmal xarakter daşıyır və hər hansı ərazinin əhalisinin sayı və səviyyəsinə uyğun ictimai strukturun formalaşmasında fəal iştirak edən təsərrüfat subyektı kimi baxılır. Keyfiyyətli dəyişikliklər şəraitində kitabxanaşünaslıq və real kitabxana fəaliyyəti sahəsindəki tədqiqatlarda A.Xələfovun kitabxanaşünaslıq elminin işlənməsində xidməti həmçinin ondan ibarətdir ki, o, menecment, marketing və texnoloji modellə təcrübə kitabxanaşünaslıq və kitabxanaşünaslıq elminə yeni yanaşma tərzı gətirmişdir. Bu yanaşma kitabxanaşünaslıq elminin elmşünaslıq fonuna yaxınlaşmasına təsir edir. Kitabxanaşünaslıq fəlsəfəsi və elektron kitabxanaşünaslığın da təzahürü bu modelin formalaşmasını daha da dəyərləndirir.

2000-ci illərin əvvəllərində sosial-iqtisadi əhatədə yaradılmış kitabxana məhsulları və kitabxana fəaliyyəti, eləcə də daxili, xarici faktorların mahiyyəti kitabxanaşünaslıq elmi məktəbinin nümayəndələri tərəfindən daha mükəmməl öyrənilmişdir. Bu, kitabxana fəaliyyətinin, kitabxanaşünaslıq biliklərinin xüsusi istiqaməti kimi konseptual çərçivəsini cizmağa imkan yaradır, ancaq onun obyekt və predmetinin xarakteristikası elm kimi XX əsrin II yarısından formalaşmışdır.

Elm və bilik kimi kitabxanaşünaslığın statusunun möhkəmləndirilməsi informasiyalaşmış cəmiyyətin tələbidir. Belə ki, bir kitabxanaşünas mütəxəssis nəzəri cəhətdən yetkinləşmək üçün elmşünaslığa nüfuz etməlidir.

Deyilənlərdən belə nəticə çıxara bilək ki, kitabxanaşünaslıq elmi formalaşmış bilikləri özündə birləşdirən, kitabxana reallığına yeni uğurlar gətirən dərin elmi və nəzəri biliklərin araşdırılması aspektində elmşünaslıq fonuna çıxarılır.

Elçin ƏHMƏDOV,
Bakı Dövlət Universitetinin
Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin
Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent.